

the sunshine project

Sunshine Project Ülke İncelemeleri No. 3

Türkiye'deki

Biyolojik ve Biyokimyasal Silahlara İlişkin Araştırmalar Üzerine bir İnceleme

06 Aralık 2004

Bu raporun araştırmaları ve yazımı Greenpeace Almanya Çevre Vakfı tarafından desteklenmiştir.

1 Özet

Türkiye'nin biyosavunma etkinliklerine ilişkin bilgi elde edilmesi çok güçtür. Türkiye, Biyolojik Silahlar Anlaşması kapsamında Birleşmiş Milletler'e sunduğu yıllık bildirimlerde, herhangi bir biyosavunma programı olmadığını açıklamaktadır. Kamuya açık kaynaklardan elde edilen bilgiler ise bunun doğru olmadığını gösteriyor. Gerçekte, Türkiye'nin en büyük askeri hastanesi olan *Gülhane Askeri Tıp Akademisinde* (GATA), biyolojik savunmayı da içeren, savunma araştırma ve geliştirme etkinlikleri için özel bir bölüm bulunmaktadır. GATA'daki biyosavunma çalışmalarının kesin niteliği ve boyutu açık değildir. Buna ek olarak, biyosavunmayla ilişkili tek tek projeler – örneğin, şarbon bakterileri için sterilizasyon tekniklerinin geliştirilmesi – *Etlik Merkez Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü* ve olasılıkla da *Refik Saydam Hıfzısıhha Merkezi* dahil, sivil kuruluşlarda yürütülmektedir.

Türkiye, biyosavunma programı olduğunu yadsıyarak, Biyolojik Silahlar Anlaşması (BWC) kapsamındaki zorunluluklarını çiğnemektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin saldırı amaçlı bir biyolojik savaş programına ilişkin herhangi bir yasadışı etkinlikle bağlantılı olduğuna ilişkin herhangi bir kanıt elde edebilmiş değiliz, fakat Türk hükümeti kendi biyosavunma programına ilişkin kapsamlı bilgileri, BWC'ye Taraf Devletler arasında saydamlığı arttırmak ve güven oluşturmak üzere, her yıl Birleşmiş Milletler'e sunma zorunluluğunu çiğnemiştir.

Türk hükümetinin saydam olmayışı nedeniyle, Türk Ordusu'nun biyosavunma bütçesine ait kesin rakamları belirleyebilmiş değiliz. Türk hükümeti ve ilgili kurumlar, Türkiye'nin biyosavunma programı konusundaki yazılı soruları yanıtlamamışlardır.

Özetle, biyosavaş ajanlarıyla ilgili etkinliklerinin niteliği, boyutu ve hedefi konusundaki kuşuklara bir karşılık olarak, Türk hükümetinin saydamlık ve geliştirilmiş güven oluşturma önlemlerine karşı tavrında acilen çarpıcı bir değişiklik gereklidir. Türk hükümeti, ülkeler arasında güveni arttırmak için, BWC altındaki zorunluluğuna sadık kalmalı ve her yıl biyosavunma etkinliklerine ilişkin kapsamlı bilgi yayınlamalıdır.

Çözülmesi gereken önemli bir sorun, Türk Ordusu'nun teröristlere karşı yürüttüğü etkinliklerde kimyasal ve biyolojik önlemler kullanılmasına izin veren gizli bir direktifin durumu ile ilgilidir. Türk hükümetinin bu konuyu açıklığa kavuşturmadığı için, bu belgenin sahte olup olmadığı, değilse de, bu direktifin halen yürürlükte olup olmadığı henüz tartışmaya açıktır. Bu direktif gerçekten mevcut ise, Türk hükümeti bu konuyla ilgili bağımsız bir soruşturma başlatmalı ve Türkiye'de saldırı amaçlı herhangi bir biyolojik etkinliğin yürütülmediği, hazırlanmadığı ve izinli olmadığı konusunda garanti vermelidir.

Türk Silahlı Kuvvetleri askeri çarpışma durumlarında, göz yaşartıcı gaz gibi sözde 'ölümcül olmayan' kimyasal silahlar kullanmıştır ve olasılıkla halen kullanmaktadır. En az bir olayda, silahlı Kürtlere karşı yürütülen ve 20'sinin ölümüne yol açan bir operasyonda göz yaşartıcı gaz el bombaları (grenades) kullanılmıştır. Bu olayda, "ayaklanma kontrol ajanlarının savaşta kullanımı"ni açıkça yasaklayan Kimyasal Silah Anlaşması çiğnenmiştir.

2 Türkiye’de biyosavunma ve ilgili etkinlikler

Türk hükümetine ait resmi belgelere göre, Türkiye’nin biyolojik silahlara karşı savunma yapmak için bir araştırma ya da geliştirme programı yoktur. Türkiye, Biyolojik Silahlar Anlaşması (BWC) kapsamında bir Taraf Devlet olarak, belli biyolojik etkinlikler konusunda Birleşmiş Milletlere her yıl bir bildirimde bulunmak zorundadır. Bu bildirimlere *Güven Oluşturma Önlemleri* (CBM’ler) adı verilmektedir.¹

Türk hükümeti tarafından sunulan CBM’lerde sürekli olarak Türkiye’de savunma amaçlı hiçbir biyolojik araştırma ve geliştirme programının bulunmadığını ileri sürmektedir. GOÖ formatına göre, biyosavunma etkinlikleri, *“hastalıktan korunma yöntemi (profilaksis), hastalığa neden olma (patojenite) ve çok zehirli olma (virülans) incelemeleri, teşhis teknikleri, aerobiyojoloji, keşif, tedavi, toksinoloji, fiziksel korunma, dekontaminasyon ve diğer ilgili araştırmaları”* içerir.

Kamuya açık kaynaklara dayanarak, Türk hükümetinin bu resmi açıklamasının doğru olmadığı ve Türkiye’de biyosavunma çalışmalarının bir çok farklı kurumda yapıldığı sonucuna varıyoruz. Ana kurum, Ankara’daki Gülhane Askeri Tıp Akademisi (GATA) ve NBC² bölümüdür. Buna karşın, GATA’daki biyosavunma çalışmalarının boyutu, hedefi ve kesin niteliğini belirleyebilmiş değiliz. Türkiye’deki genel biyosavunma yapılanması ve bütçesini belirlemek de olanaklı olmamıştır.

T.C. Savunma Bakanlığı’nın resmi web sayfasında, bir NBC bölümü de içeren Araştırma ve Geliştirme Birimi’nin örgütsel yapısını gösteren bir tablo bulunmaktadır (bir sonraki sayfadaki 1 numaralı resme bakınız). Bu bölümün fiziksel konumu açık olmayıp, GATA’daki NBC birimi ile aynı olabilir de olmayabilir de.

GATA’da ve başka yerlerdeki araştırma ve geliştirme etkinliklerine olarak, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin İstanbul, Küçükyalı’da, kimyasal test laboratuvarı olan bir NBC okulu bulunmaktadır.³

Bu bölümde, kamuya açık kaynaklarda görüldüğü biçimiyle, Türkiye’deki tüm biyosavunmayla ilgili etkinliklere ait bilgiler özetlenmiştir. Türkiye’nin başka kurumları da biyosavunma etkinlikleriyle ilişkili olabilir ve aşağıda sıralanan tesislerin belgeleyemediğimiz ek etkinliklerde bulunuyor olma olasılığı vardır.

¹ Biyolojik Silahlar Anlaşması’na (BWC) Taraf Devletler, her yıl ‘Güven Oluşturma Önlemleri’ (CBM’ler), örneğin biyosavunma programları, biyolojik beceriler ve diğer ilgili alanlar konusunda bilgi sunmaya, 1987 yılında karar verdi; bu karar 1992’de kabul edilen yeniden gözden geçirilmiş metinde de yer aldı. Türkiye’nin CBM’ler konusunda daha fazla bilgi için 6. bölüme bakınız.

² NBC – nükleer, biyolojik, kimyasal.

³ Alman TV kanalı ZDF tarafından (‘Kennzeichen D’, 27 Ekim 1999) verilen bilgiye göre, bu kimyasal test laboratuvarı Alman hükümeti tarafından sağlanmıştır.

Biyosavunmanın tanımlanması

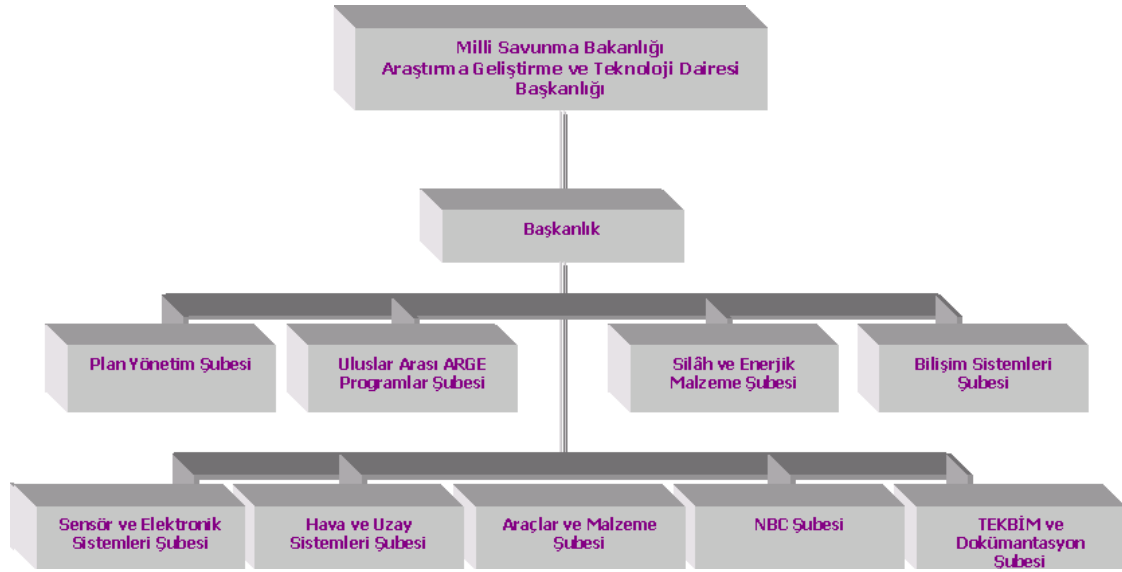
Şarbon gibi tipik biyosavaş ajanlarını içeren tüm araştırmalar 'biyosavunma' olarak nitelendirilemez. Alanlar birbiri içine geçtiği ve birbirine bağlı olduğu için, doğal hastalıklarla mücadele amaçlı araştırmalarla, biyosavunma (BS) kapsamında yürütülen araştırmalar arasında kategorik olarak bir ayırım yapılamayacağı açıktır. Doğal olarak ortaya çıkan mikroplar konusunda yapılan birçok tıp ve veterinerlik araştırmaları biyosavunma ile ilgili değildir.

'Biyosavunma' terimi için üzerinde anlaşılmiş bir tanım yoktur. 1990'larda Biyolojik Silahlar Anlaşması'na ait bir doğrulama protokolu için yapılan görüşmeler sırasında, şu tanım önerilmiştir: "*düşmanca amaçlar için (...) biyolojik ajanların (...) herhangi bir kullanımının etkisini (...) saptamak üzere tasarlanmış (...) araştırma (...) geliştirme (...) ve üretimini (...) içeren (...) ve/veya (...) biyolojik (...) silahların etkisini azaltmaya yönelik etkinlikler (...)*"⁴ (vurgu tarafımızca eklenmiştir).

Dolayısıyla, bu raporun amacını yerine getirmek için, BS kapsamında açıkça yapılan tüm etkinlikler biyosavunma terimi altında sınıflandırılmıştır. Şarbon, tularemi, veba, çiçek ve/veya botulinum gibi tipik BS ajanlarını içeren ve ordu tarafından yürütülen (ya da masrafları karşılanan) her türlü etkinliğin biyosavunma etkinlikleri olduğunu da varsaymaktayız.

'Askeri biyosavunma' terimi, savunma bakanlığı ya da ordu/terörle mücadele konularında çalışan, (ABD Enerji Bakanlığı gibi) diğer devlet kurumları tarafından yapılan tüm etkinlikleri kapsar.

⁴ Döner Metin (Rolling Text) diye anılan metnin (1 Mart 2001 tarihli BWC/AD HOC GROUP/55-1) 'tanımlar' bölümüne bakınız: <http://www.opbw.org/ahg/docs/rolling%20text%20and%20annexes.pdf>

Şekil 1: T.C.Savunma Bakanlığı'nın NBC Bölümü'nün Örgütlenme Şeması⁵

Bu resmi şemaya göre, Savunma Bakanlığı'nın Araştırma ve Geliştirme Birimi'nin bir NBC Bölümü vardır. Bu birimin niteliği, konumu ve hedefleri açık değildir. Bu birim ile GATA Askeri Hastanesi'nin NBC biriminin aynı olup olmadığı da açık değildir. Bunlardan ikincisi, Araştırma ve Geliştirme Birimi'ne değil, Askeri Sağlık Hizmetleri'ne bağlıdır.

2.1 Gülhane Askeri Tıp Akademisi - GATA

Gülhane Askeri Tıp Akademisi – GATA, Türkiye'deki en büyük askeri tıp kurumlarından biridir. Esas yeri Ankara olmakla beraber, İstanbul'da da bir hastanesi ve araştırma merkezi bulunmaktadır. GATA, çoğu biyosavunma konularıyla ilgili olmayan geniş bir dizi standart tıbbi araştırma ile ilgili çalışmaktadır. GATA'daki birkaç laboratuvar GATA-İstanbul'daki Bulaşıcı Hastalıklar Bölümü ve Ankara'daki Klinik Mikrobiyoloji Bölümü ve Viroloji Bölümü dahil, mikrobiyoloji alanında çalışmaktadır. PubMed veritabanında⁶ yapılan bir araştırma sonucunda, yalnızca biri tipik biyosavaş ajanlarıyla ilgili olmayan, 58 adet yayına ulaşılmıştır. Tek istisna ise İstanbul'daki GATA hastanesince yayımlanan Türkiye'de doğal olarak ortaya çıkmış 32 şarbon olayına ilişkin bir incelemeydi.⁷

Fakat GATA, standart tıp araştırmalarına ek olarak, askeri NBC araştırma ve geliştirme çalışmalarında da bulunmaktadır. 1983 yılında Ankara'da GATA'nın NBC Bölümü kurulmuştur;

⁵ Bu şema, Türk Savunma Bakanlığı'nın resmi web sayfasından alınmıştır:

http://www.msb.mil.tr/Birimler/ARGETeknoD/Fs_ARGE.htm

⁶ Bkz. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/entrez/query.fcgi>

⁷ Öncül O, Özsoy, M. F., Gül H.C., Kocak N, Cavuşlu S., Pahsa A. (2002) Türkiye'de cilt şarbonu: 32 vaka üzerinde bir inceleme. Scand J. Infect Dis 34:413-416.

Askeri Sağlık Hizmetleri Bölümü'nün bir parçasıdır ve "askeri ve terörist amaçlı kullanılabilen nükleer, biyolojik ve kimyasal maddelerin tıbbi etkileri, teşhis ve tedavisi konusunda araştırmalar yürütür ve Türk Silahlı Kuvvetleri ve sivillere NBC eğitimi verir."⁸

NBC Bölümü, Ankara'da GATA'nın Araştırma & Geliştirme Bölümü binasının bir katını işgal eden kendi laboratuvarlarına sahiptir. Web sayfasına göre, bazı projelerde üniversitelerle de işbirliği yapar. Dört personeli (üç tıp doktoru ve bir biyolog) olup, Eczacı Profesör Albay Turan Karayılanoğlu'nun yönetimindedir. GATA'nın NBC Bölümü'ne ait birkaç yayın, ana araştırma odağının olasılıkla kimyasal silahlar üzerinde olduğunu gösteriyor.⁹

NBC savunma eğitimine ek olarak, GATA'nın eğitim ve öğretimle de görevlendirildiği açıktır. GATA içinde, potansiyel NBC saldırıları na hırılanmak ve uygulama yapmak için bir *NBC Tıbbi Kurtarma Ekibi* kurulmuştur. Bir yayına göre, GATA'da bir kimyasal saldırı simülasyonu uygulaması yapılmıştır.¹⁰ GATA aynı zamanda Refik Saydam Hıfzısıhha Merkezi'nin düzenlediği bir NBC savunma çalıştayına da katılmıştır (aşağıdaki bölüme bakınız).

Bu konuda herhangi bir resmi açıklama ya da bildirim yapılmamıştır, Nükleer ve kimyasal savunmayla karşılaştırıldığında, biyolojik savunmanın GATA için önemli bir rol oynayıp oynamadığının değerlendirilmesi olanaklı değildir.

2.2 Refik Saydam Hıfzısıhha Merkezi – RSHM¹¹

Refik Saydam Hıfzısıhha Merkezi Başkanlığı – RSHM¹², Türkiye'nin tıbbi ürün denetimi ve aşı üretimi ile görevlendirilmiş olan önemli bir biyomedikal araştırmalar kurumudur. Türkiye'nin CBM 2003'üne göre, masrafları tümüyle T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından karşılanmaktadır.¹³

RSHM'nin, bir ölçüde, kimyasal ve biyolojik savunma çalışmalarına da katıldığı görülüyor. RSHM'nin, Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü OPCW'nin¹⁴ odak noktasındadır ve kimyasal savaş ajanları ve yılan zehiri analizleri yapar.¹⁵ RSHM, türkçe web sayfasında, işbirliği yaptığı bir

⁸ NBC Bölümü'nün web sayfasına göre: <http://www.gata.edu.tr/saglikblimleri/nbc/main.htm>

⁹ Günhan O., Kurt B., Karayılanoğlu T., Celasun B. (2004) Morphological and immunohistochemical changes on

rat skin exposed to nitrogen mustard. Mil. Med. Askeri 169:7-10

Kenar L., Karayılanoğlu T. (2004) Prehospital management and medical intervention after a chemical attack. Emerg Med J 21:84-88

Karayılanoğlu T., Günhan O., Kenar L., Kurt B (2003) The protective and therapeutic effects of zinc chloride and desferrioxamine on skin exposed to nitrogen mustard. Mil. Med. 168:614-617

Kenar L., Karayılanoğlu T., Köse S. (2002) Laboratory conditions and safety in a chemical warfare agent analysis and research laboratory. Mil. Med. 167:628-633.

¹⁰ Kenar L., Karayılanoğlu T. (2004) A Turkish medical rescue team against nuclear, biological and chemical weapons. Mil. Med. 169:94-96

¹¹ Refik Saydam Hıfzısıhha Merkezi Başkanlığı

¹² Adres: Cemal Gürsel Cad. No. 18, 06100 Sıhhiye, Ankara.

¹³ Türkiye CBM 2003.

¹⁴ <http://www.tedavi.saglik.gov.tr/english/poison/activities.htm>

¹⁵ <http://www.tedavi.saglik.gov.tr/english/poison/chemicals.htm>

kurum olarak T.C. Savunma Bakanlığından açıkça söz ediyor, fakat bu bilgi İngilizce web sayfasında yer almıyor. Bu işbirliğinin niteliği ve boyutu açık değildir.

2004 Mayıs ayında, RSHM doktorlar için bir haftalık bir NBC eğitimi düzenlemiştir. Programda¹⁶ kimyasal ve biyolojik silahlara giriş dersleri, dekontaminasyon teknikleri, ve gaz maskeleri ve koruyucu giysilerle eğitimler yer almıştır. RSHM personeline ek olarak, GATA ve Sivil Savunma Teşkilatı da bu çalışmayı düzenleyenler arasındaydı.¹⁷

RSHM; *Bacillus anthracis* (şarbon), *Yersinia pestis* (veba), *Francisella tularensis* (tularemi) ve *Burkholderia mallei* (ruam) gibi tipik biyosavaş ajanlarını da içeren bir bakteri ve mantar kültürleri koleksiyonuna sahiptir.¹⁸ Bunların tamamı Türkiye’de doğal olarak geçmişte bulunduğu ya da bugün bulunmakta olduğu için bu koleksiyonun mutlaka özellikle biyosavunma etkinliklerine bağlanması gerekmez.

2.3 Etlik Merkez Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü¹⁹

Etlik Enstitüsü’nün Besin Radyasyon ve Sterilizasyon Bölümü çoğunlukla, kullanıp atılabilen tıbbi malzemenin radyasyon teknolojileriyle sterilizasyon konusunda çalışmaktadır. Devam etmekte olan bir araştırma projelerinden biri (“*Bacillus anthracis 34F2 Sporlarının Radyoaktivite Kullanımıyla Eliminasyonu*”)²⁰ biyosavunma konularıyla ilgili görünmektedir. Proje liderine göre, bu proje Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) gözetimindedir.²¹

2.4 TÜBİTAK

T.C. Savunma Bakanlığı, 2002 Kasım ayında, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırmalar Kurumu TÜBİTAK’tan 300,000 adet NBC korunma giysisi ısmarlamıştır.²²

TÜBİTAK’ın Türk Silahlı Kuvvetleri için araştırma ve geliştirme çalışmaları yapmak üzere anlaşması bulunmaktadır. Bunun bir örneği, TÜBİTAK’ın “T-1 Temizleme Tozu” diye adlandırılan ve Marmara Araştırma Merkezindeki Kimyasal Teknolojiler Araştırma Merkezi (MAM-MKTAE) tarafından yakın geçmişte geliştirilmiş olup, kimyasal silahlara karşı koruma sağlayan mucizevi bir tozdur.²³

¹⁶ Programın tamamı için bakınız: <http://www.tedavi.saglik.gov.tr/nbc.htm>

¹⁷ Cumhuriyet gazetesi, 29 Mayıs 2004, sayfa 1.

¹⁸ Taraf Devletlerin, anlaşmadaki bütün zorunluluklara uymasına ilişkin arka plan bilgilerini içeren belge.

BWC/Conf.IV/3/Add.1, 21 Kasım 1996,

http://www.opbw.org/rev_cons/4rc/docs/rev_con_docs/I_docs/IV-03Add1.pdf

¹⁹ Merkez Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü, Etlik, Ankara

²⁰ <http://www.etlikvet.gov.tr/MrkVet-Eng2/research.htm>

²¹ Proje lideri Galip Siyakuş, Sunshine Project’e yazdığı 12 Temmuz 2004 tarihli e-posta mesajında, bu projeye ilişkin herhangi bir bilgi almak için TAEK’e başvurmasını önermiştir.

²² Milliyet gazetesi, İstanbul, 12 Kasım 2002, sayfa 15.

²³ Bkz. Milliyet gazetesi, Ankara, 28 Ağustos 1998, sayfa 3’te söz edilen rapor.

3 Kimyasal, biyolojik ajanların kullanımına izin veren gizli bir direktif?

İkibine Doğru gazetesi 23 Temmuz 1989'da kimyasal silahlar konulu bir makale yayımlayarak, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin silahlı Kürtlere karşı savaşta kimyasal ve biyolojik silah kullanımına izin veren gizli bir güvenlik direktifi (bir sonraki sayfadaki fotokopiye bakınız) bulunduğunu ileri sürmüştü. Belgenin bu makalede yer alan bazı bölümleri, 1990'ların başında Kürt yazar Celadet Çeliker tarafından yayımlanan, kimyasal ve biyolojik silahlar konusundaki bir kitapta da bulunmaktadır.²⁴

İkibine Doğru'nun yayınladığı alıntılara göre, direktif 25 Şubat 1986'de yayımlanmış ve o sırada Genel Kurmay Başkanı olan Necdet Öztorun tarafından imzalanmıştı. Paragraf 5)'te, izin verilen tünel imha yöntemleri anlatılmaktadır:

“(d) Zehirli gazla doldurulabilir.

(e) Özel yetiştirilmiş, zehirli haşere üretilerek kullanılmaz hale getirilebilir.”

Aynı belgenin farklı yerlerinde:

“c. gaz bombaları ve (...)” ve

“d. NBC Silahları : Dost kuvvetlerce, sis, yangın maddeleri ile göz yaşartıcı, kusturucu gazlar gerektiğinde kullanılmaktadır.”

Direktif'in başka bir yerinde, açıkça göz yaşartıcı gaz ya da CS kullanıldığından söz edilmektedir.²⁵

İkibine Doğru'da görülen direktifin, gerçekten Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından yayımlanıp yayımlanmadığı ya da sahte olup olmadığı yanıtı bulunmayan sorulardır. Direktifin yazarı olduğu ileri sürülen Necdet Öztorun'un bugün İstanbul'da Işık Üniversitesinde²⁶ çalıştığını bulduysak da bilgi vermesi için kendisine yaptığımız başvuruları yanıtız bıraktı. Türk hükümetinin, bu direktifin varlığını hiçbir zaman açıkça yadsımadığını da göz önünde bulundurduğumuzda, direktif gerçekten de Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından yayımlanmış olabilir. Halen yürürlükte olup olmadığı açık değildir.

²⁴ Kitabın adı 'Li Kurdistane u rojhilata nauin ceken kimyayi-biyolojiki u atomi' (Kürdistan ve Orta Doğu'da kimyasal, biyolojik ve nükleer silahlar) ve DOZ yayınları tarafından (kürtçe olarak) basılmıştır.

²⁵ Frankfurter Allgemeine Zeitung, 26 Temmuz 1989.

²⁶ Adres: Necdet Öztorun, FMV IŞIK ÜNİVERSİTESİ, Büyükdere Cad. 80670, Maslak, İstanbul.

Biyolojik silahların kontrolü açısından, paragraf 5'teki böceklerle ilgili bölüm uyarıcıdır. Bu, biyolojik ajanların düşmanca bir kullanımı anlamına gelir. Bu da (Türkiye'nin 5 Kasım 1974'te TBMM'de onayladığı) Biyolojik Silahlar Anlaşması'nın açıkça çiğnenmesidir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bu böcekleri gerçekten üretmek için herhangi bir plan ya da süregelen etkinlikler olmaksızın, "özel yetiştirilmiş zehirli haşerelerin" kullanımına izin vermesi de pek olası değildir. Gerçekten mevcut idiyse ya da hala mevcutsa, bu direktif ve uygulanması konusunda eksiksiz bir soruşturma yapılması gereklidir. Böcekler, hiçbir zaman Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından düşmanca amaçlarla kullanılmış mıdır? Bu böcekler, hangi boyutta üretilmiş, üretim planları yapılmış ya da bu yönde araştırma ve geliştirme girişimleri üstlenilmiştir?

Bu direktif geçmişte gerçek idiyse ya da hala gerçekleşse, mevcut Türk hükümeti bu konuda bir soruşturma başlatmalı ve tüm sonuçları Biyolojik Silahlar Anlaşması'na Taraf Devletler'e rapor etmelidir. Bu, örneğin, geçmişte yapılmış anlaşmaya ters düşen etkinlikler için bir formatı da bulunan yıllık Güven Oluşturma Önlemleri yoluyla yapılabilir.

Direktif'te de belirtildiği gibi, kimyasal silahların olası kullanımı, İngilizce raporun 15. sayfasında yer alan 5. bölümde daha fazla incelenmektedir.

HİZMETE ÖZEL
T.C
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
KARA KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI
A N K A R A

EĞT.K : 1700- 1-86/EYM.DÖK.H.Ş.
KONU : İÇ GÜVENLİK EĞİTİM KILAVUZU

25 ŞUBAT 1986

B A Ş E M İ R

Nâdet ÖZTORUN
Orgeneral
Kara Kuvvetleri Komutanı

(5) Tuhellerin imhası :

Tuheller :

(a) Boşluklu imla heklarıyla dıştan, Bango-

(d) Zehirli gazla doldurulabilir.

(e) Özel yetiştirilmiş, zehirli başara ü-
retilerle kullanılmaz hale getirilebilir.

- a. Gece görüş dürbünü
- b. Keskin nişancı dürbünü
- c. Gaz bombaları ve alev makinesi
- d. El Telsizi

d. NBC Silahlara : Dost kuvvetlerce, sis, yangın maç-
deleri ile göz yaşartıcı, kusturucu gazlar gerektiğinde kul-
lanılmaktadır.

güvenini sarsmak, kendilerini dir. ...
kabul ettirmek için silahlı propaganda yapmak olan, bu solc.
ayrılıkçı ve bölücü teröristler bir çok eylemler gerçekleşt-
tirmişlerdir. İç güvenlik hareketinin amacı T.C. Devletinin
güçlülüğünü göstermek suretiyle halkın devlet güçleri yanın-
da ve hareketin başarısına yardımcı olmalarına devamlılık za-
zandırarak, bölücü teröristleri yakalamak ve tesirsiz hale ge-
tirmektir.

Şekil 2: Gizli güvenlik direktifi olduğu ileri sürülen belgeden alıntılar.

İkibine Doğru gazetesi 23 Temmuz 1989, sayfa 8'deki fotokopi.

6 Türkiye'nin Güven Oluşturma Önlemleri ve Saydamlığı

6.1 BWC'nin parlamentoda onaylanması

Türkiye, bütün belli başlı biyolojik ve kimyasal silah kontrol anlaşmalarına taraf olmuştur. 5 Ekim 1929'da, Cenevre Protokolu'nu hiçbir çekince koymaksızın onaylamıştır.⁶¹ Türkiye'nin 5 Kasım 1974'te onayladığı Biyolojik Silahlar Anlaşması'nı (BWC) uygulamak için özel bir yönetmeliği bulunmamaktadır.⁶²

Buna karşın, T.C. Anayasası'nın 90. Maddesi'ne göre, Türkiye tarafından resmen yürürlüğe sokulan uluslararası anlaşmalar, iç hukuka yansır ve yasa haline gelir.⁶³ Buna ek olarak, Türk yetkililerine göre, biyolojik silahlarla ilgili düzenlemelerin nasıl yapılacağı tam olarak anlaşılmasa da, BWC hükümlerinin çiğnenmesi konusu, aşağıdaki yasalar kapsamında ele alınır:

- Savaş Silahları Üreten Özel Endüstriyel Şirketler konusunda 3736 sayılı yasa;
- Ateşli silahlar, bıçaklar ve diğer silahlar konusunda 6136 sayılı yasa;
- Terorizmle savaş konusunda 3713 sayılı yasa;
- Türk Ceza Yasası

Kimyasal Silahlar Anlaşması Türkiye tarafından 12 Mayıs 1997'de onaylanmıştır.⁶⁵

6.2 Neredeyse Olmayan Güven Oluşturma Önlemleri

Bu rapordaki birçok soru ve belirsizlik, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e sunduğu CBM'lerde ele alabilirdi ve alınmalıydı. Biyolojik Silahlar Anlaşması'nın Üçüncü Gözden Geçirme Toplantısı'nın nihayi belgesine göre, biyosavunma programı ile ilgili olarak Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e her yıl kapsamlı ve eksiksiz bir bildirimde bulunması zorunluluğu vardır. Bugüne dek Türkiye, bu zorunluluğa hiçbir zaman uymamıştır. Türk hükümeti ve ilgili kurumlar, bu rapordaki soruların netleştirilmesini amaçlayan yazılı talepleri de yanıtlamamıştır.⁶⁶

Türkiye, 1993 – 2001 yılları arasında, her yıl BWC kapsamındaki güven oluşturma önlemleri (CBM'ler) sunmuştur. Bunların hiçbiri, bir biyosavunma programının varlığını göstermemekte, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ait bir biyosavunma araştırma tesisi tanımlamamaktadır. Bir özet için Tablo 1'e bakınız. Türkiye, 1992 ve 2002 yıllarında ise BWC kapsamındaki güven oluşturma önlemlerini (CBM'ler) sunmamıştır.

⁶¹ <http://projects.sipri.se/cbw/docs/cbw-hist-geneva-patries.html>

⁶² BWC'ya Taraf Devletler'in Uzmanlar Toplantısı Raporu, Ek II, BWC/MSP. 2003/MX/4, 18 Eylül 2003, sayfa 28; Türkiye'nin CBM 1996'sı.

⁶³ BWC'ya Taraf Devletler'in Uzmanlar Toplantısı Raporu, Ek II, BWC/MSP. 2003/MX/4, 18 Eylül 2003, sayfa 28.

⁶⁵ <http://projects.sipri.se/cbw/docs/cw-cwc-rat.html>

⁶⁶ Etlik Enstitüsünden, soruları yanıtlayacak konumda olmadıklarını belirten ve bizi Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'na yönlendiren bir yanıt aldık.

Türk hükümeti tarafından sunulan CBM'ler çok kısıtlı bilgi içermektedir; bu nedenle de silah denetimi açısından güven oluşturmaktan uzaktır. Türkiye, tek bir olayda yalnızca bir kapak formu sunmuştur (2001). Diğer yıllarda ise aşı üreticilerini yalnızca bir adet ek sayfa olarak sunmuştur. 2000 ve 2003 CBM'leri gibi, 1997-1999 CBM'leri de birbirinin aynıdır.⁶⁷

Türkiye'nin CBM'lerinin, özellikle de biyosavunma programının niteliği, kapsamı ve konumuna ilişkin eksiklikleri, teröristlere karşı böceklerin kullanılmasına izin veren gizli güvenlik direktifiyle bağlantılı biyosavunma etkinliklerinin hedefi konusundaki kuşkulara, önemli bir katkı yaparken kaygı uyandırmaktadır.

Mevcut CBM formatının, bir biyosavunma programıyla bağlantılı tüm tesisleri için değil de, yalnızca *“kaynaklarının önemli bir bölümünü ulusal biyolojik savunma araştırma ve geliştirme programına adanmış olan”*⁶⁸ bir biyosavunma tesisi için bildirim yapmayı zorunlu kıldığı ileri sürülmüştür. ‘Tesis’ teriminin açıkça tanımlanmış olmadığı göz önüne alarak, bildirimde bulunan ülke tarafından yaratıcı biçimde yorumlanması halinde, belki de dünyadaki her biyosavunma kurumu, bildirim zorunluluğu dışında bırakılabilir. CBM'lerin amacı güven yaratmak olduğuna göre, ülkeler önemli biyosavunma kurumlarını bildirimlerine dahil etmemelerini haklı çıkarmak için, ‘tesis’ terimini kuşkulu biçimde manipüle etmekten kaçınmalıdır. Güven oluşturmak amacıyla sunulan bir CBM'in dışında bırakılan biyosavunma programı bileşenlerinin sayısı ne kadar fazlaysa, bu CBM'nin etkisi de o kadar çelişkili olacaktır. Bu, CBM'lerinde bir biyosavunma programı olduğunu açıkça yadsıyan Türkiye için özellikle doğrudur.

Türk hükümetinin CBM'leri kamuya açık değildir. Başka hükümetler (Avustralya, ABD), kendi CBM'lerini internete koymuşlardır. Türkiye'nin bunu örnek alması kuvvetle tavsiye edilmektedir.

Türk hükümeti, eğer uluslararası biyolojik silah yasağını destekliyor ve Biyolojik Silahlar Anlaşması'nın güçlendirilmesini destekliyorsa, gelecekte eksiksiz, tutarlı ve açık seçik CBM'ler sunarak güven oluşturmaya katkıda bulunmalıdır.

⁶⁷ Kapak formuna bazen eklenen aşı üreticileriyle ilgili bilgiler son on yılda önemli ölçüde değişmiştir. 1993-94 CBM'sinde, Ankara'da Etlik'te bulunan Gülhane Askeri Tıp Akademisi (GATA) listeye dahil edilen tek aşı üreticisiyken (tetanus toxoid), 1996'da hiçbir aşı üretici tesis bildiriminde bulunulmamıştır. 1997'den bu yana, Refik Saydam Hıfzısıhha Merkezi, CBM'lerde söz edilen tek insan aşılari üreticisiydi.

⁶⁸ ‘Güven oluşturma önlemleri konusunda Son Bildirim’e Ek, Üçüncü BWC Gözden Geçirme Toplantısı, belge BWC/CONF.III/23, Bölüm II, Form A, bölüm (ii), no: 7’e göre: “Resmi olsun, hükümet-dışı olsun, kaynaklarının önemli bir bölümünü ulusal biyolojik savunma araştırma ve geliştirme programına adanmış olan herbir tesis için bir bildirim yapılır.”

Yıl	A1	A2	B	C	D	E	F	G
1992 ⁶⁹			Bildirimde bulunulmamıştır					
1993 ⁷⁰	-	“hayır”	-	-	-	+	-	+
1994 ⁷¹	-	“hayır”						
1995 ⁷²	-	-	-	-	-	-	-	-
1996 ⁷³	-	“hayır”	-	-	-	-	-	-
1997 ⁷⁴	=/+	-	-	-	-	-	-	=/+
1998 ⁷⁵	=/+	-	-	-	-	-	-	=/+
1999 ⁷⁶	=/+	-	-	-	-	-	-	=/+
2000 ⁷⁷	=	-	-	-	-	-	-	+
2001 ⁷⁸	=	-	-	-	-	-	-	=
2002 ⁷⁹			Bildirimde bulunulmamıştır					
2003 ⁸⁰	=/+	-	-	-	-	-	-	-/+

Tablo 1: Türkiye'nin BWC kapsamında sunduğu CBM'ler.

Türkiye'nin BWC kapsamında sunduğu CBM'lerin tümü biyosavunma programları ya da araştırma merkezleri konusunda bilgi içermiyordu. Türkiye bunların bazılarında, güven oluşturma önlemlerine ilişkin olarak, 'bildirecek yeni bir şey yok' açıklamasında bulunmuştur.

+ bildirim sunulmuştur
 = bildirim formunda 'bildirecek yeni bir şey yok' açıklaması bulunuyor
 - bildirim formunda 'bildirecek bir şey yok' açıklaması bulunuyor
 ... söz konusu önlem konusunda bilgi sunulmamıştır
 =/+ bildirim formunda 'bildirecek yeni bir şey yok' açıklaması bulunuyor, ama bilgi sunulmuştur
 -/+ bildirim formunda 'bildirecek bir şey yok' açıklaması bulunuyor, ama bilgi sunulmuştur
 A2 önlemi kapsamındaki “hayır”, CBM'de açıkça hiçbir biyosavunma programının yürütülmediğinin belirtildiğini gösterir.

⁶⁹ BWC Dördüncü Gözden Geçirme Konferansı: Taraf Devletler'in Kararlaştırılan CBM'lere katılımı konusunda arka plan bilgilerini içeren belge. BWC/Conf.IV/2, 28 Ekim 1996.

⁷⁰ aynı.

⁷¹ aynı.

⁷² aynı.

⁷³ aynı.

⁷⁴ Türkiye CBM 1997; BWC Beşinci Gözden Geçirme Toplantısı: Taraf Devletler'in Kararlaştırılan CBM'lere katılımı konusunda arka plan bilgilerini içeren belge. BWC/Conf.V/2, 28 Eylül 2001.

⁷⁵ Türkiye CBM 1998 ve BWC/Conf.V/2.

⁷⁶ Türkiye CBM 1999 ve BWC/Conf.V/2.

⁷⁷ BWC/Conf.V/2.

⁷⁸ BWC/Conf.V/2.

⁷⁹ BWC Beşinci Gözden Geçirme Yeniden Başlayan Toplantısı : Taraf Devletler'in Kararlaştırılan CBM'lere katılımı konusunda arka plan bilgilerini içeren belge. BWC/Conf.V/2, 25 Ekim 2002.

⁸⁰ Türkiye CBM 2003.